

009

ARCHIPE

cahier

Cahier is een periodieke publicatie van Archipel

(T O G E T H E R N E S S)

Hoe kunnen we vorm geven aan ruimtelijke patronen van togetherness, aan samenhangigheid? Hoe kunnen we ruimtelijke patronen en functies onderzoeken, bestuderen, analyseren, vormgeven op een manier dat ze het sociaal interactieve, het inclusieve, het integratieve, het speelse, het empathische, het interstitiële bevorderen?

HET LOT VAN MODERNISTISCHE GEBOUWEN

In gesprek met Wouter Callebaut (Callebaut architecten)

tekst gebaseerd op de lezing

De Shop, Antwerpen (1965)
Restauration door Callebaut architecten i. s. m.
Architectuurgroep Jo Peeters
© Callebaut architecten

Archipel zet zich in voor het behoud van het modernistisch erfgoed en werkt jaarlijks mee aan de Open Monumentendag door het organiseren van een lezing.

Modernistische gebouwen worden binnen erfgoed al te vaak stiefmoederlijk behandeld. Wouter Callebaut zoomt in op het belang van het behoud van modernistische gebouwen aan de hand van vier case-studies. Het behoud van architectonisch erfgoed is een discursieve praktijk, die enerzijds haar rechtvaardiging zoekt in de geschiedenis, en anderzijds in de (collectieve) herinnering. Het erfgoed van de moderne architectuur wordt veelal nog niet beschouwd als onderdeel van de 'geschiedenis'. Wouter Callebaut (Callebaut Architecten) bespreekt in het kader hiervan de rol en het belang van de steeds toenemende aandacht voor de overblijfselen van deze nog maar recent tot de geschiedenis behorende architectuurpraktijken. Binnen de lezing wordt gefocust op de aanpak en de restauratiemethodieken waarmee deze gebouwen worden benaderd en hoe sterk deze aanpak verschilt van de hedendaagse

'klassieke' restauratiepraktijk. Moderne monumenten vragen een benaderingswijze die soms haaks staat op door de decennia heen gegroeide restauratiemethodieken en stellen ze zo ook opnieuw in vraag.

Wouter Callebaut licht de complexiteit, maar voornamelijk ook het ongelooflijk fascinerende parcours van de restauratie van modern erfgoed toe aan de hand van vier case-studies uit de eigen praktijk.

Foto's © Callebaut architecten

DE SHOP

Antwerpen (1963) – Arch. Ferdinand Peeters (1913-1975)

I.s.m. Architectuurgroep Jo Peeters

De Shop is niet alleen een prachtig pand, maar draagt ook een hele geschiedenis met zich mee. In 1937 werd op deze plek het eerste aanwervingsbureau voor scheepsherstellers opgericht. Het huidige gebouw, met karakteristieke ronde gevel, dateert van 1963, gebouwd in het kielzog van Expo 58. Architect Ferdinand Peeters kwam in dienst van de stad Antwerpen vanaf 1946, benoemd tot hoofdarchitect-directeur van de Dienst voor stadsgebouwen op 1 juli 1953. Het drieledige, conische gebouw is uitgevoerd in een betonskeletstructuur waarvan de verticale delen in de gevel zichtbaar werden gelaten, en vooral de bovengevel de vorm aanneemt van een open glazen scherm. De opbouw in drie plastisch onderscheiden volumes vloeit voort uit het voormalige gebouw. Dertig jaar later (in 1994) werd het aanwervingsbureau gesloten, en vervolgens stond het pand zeven jaar lang leeg.

Callebaut Architecten werd aangetrokken als restauratie-architect voor het beschermd monument 'De Shop' op het Eilandje te Antwerpen (restauratiedossier & overlegvergaderingen subsidiërende diensten). Het totaalontwerp werd uitgevoerd in samenwerking met Architectuurgroep Jo Peeters. Er werd ingezet op het maximaal vrijwaren van typerende elementen zoals het gebouchardeerde zichtbeton, de geglazuurde tegeltjes, aluminium schrijnwerk en houten roepbanken. Een gedetailleerde inventarisatie van al deze authentieke elementen werd positief in het concept opgenomen.

Algemene Restauratie Methodologie

Tijdens de opmaak van het dossier werden verschillende vooronderzoeken gedaan, o.a. historisch onderzoek, kleurhistorisch onderzoek, pathologie, stabiliteitsstudie, petrografische analyse, enz. Specifiek voor dit dossier werd een uitgebreid vooronderzoek gedaan naar de betonconstructie i.s.m. KULeuven (Laboratorium Reyntjens). Aangezien het esthetisch aspect en de historische samenstelling van het beton een belangrijke factor zijn bij deze betonrestauratie werden ook verschillende profrestauraties uitgevoerd.

Herbestemming

De herbestemming van De Shop is een meerwaarde voor zijn omgeving, waarbij leegstand wordt vermeden en de Antwerpse haven opnieuw een authentiek modernistisch pareltje rijker is. Een multifunctioneel programma van kantoor en evenementen, gecombineerd met een tijdelijk gebruik ook tijdens de werken, maakt dat De Shop al van bij de start de kans krijgt om – na jaren van leegstand – opnieuw contact te maken met zijn omgeving.

Foto's © Tim Van de Velde

WONING ROELANTS

Lennik (1962) – Arch. Willy van der Meeren (1923-2002)

Woning Roelants behoort tot een van de belangrijkste gebouwen van het Belgisch naoorlogse modernisme. Schrijver / journalist / conservator van het Kasteel van Gaasbeek, Maurice Roelants, liet op zijn 67ste door Willy Van Der Meeren een experimentele woning bouwen. De architect is één van de belangrijkste en meest inventieve, naoorlogse ontwerpers van België. Deze woning is een onbetwist hoogtepunt binnen zijn veelzijdige oeuvre. De woning wordt in de literatuur geprezen voor zijn uitdagende betonstructuur en het eerlijk gebruik van alledaagse materialen. Architectuurcritici beschrijven deze woning als een van de hoogtepunten van de modernistische architectuur in de moderne Belgische architectuur. De woning, in de buurt als “bunker” bekend, getuigt van een ongeëvenaard gevoel voor ruimte en harmonie. De woning raakte een aantal jaren na de dood van de bouwheer in verval. Het gebouw werd in 2009 beschermd en de huidige eigenaar liet de woning tot in de kleinste details in ere herstellen.

In het relatief jonge monument werd beton op een vooruitstrevende en uitdagende manier aangewend. Dit ‘nieuwe’ materiaal stond 60 jaar geleden nog in de kinderschoenen. Dit gegeven, samen met de zeer moeilijk te realiseren vorm maakt dat de er fouten in de constructie zijn geslopen, zoals een te geringe betondekking. Bijkomend zijn er in het verleden renovatiewerken geweest, zowel aan de dakbedekking, als aan de schrijnwerkgevels, schouwen, die ofwel gebreken vertonen, ofwel niet met het originele ontwerp stroken. Uitgebreide vooronderzoeken garanderen dat de oorspronkelijke graad van detaillering en esthetische kwaliteiten behouden blijven.

Algemene Restauratie Methodologie

Het restaureren van ‘jonge’ monumenten is een redelijk nieuw gegeven en vraagt om nieuwe vooronderzoeken en restauratietechnieken. Er werden diverse onderzoeken uitgevoerd om zowel de restauratiekost nauwkeurig te kunnen inschatten, als een grote zekerheid te hebben op gebruik van hoog-performante materialen en uitvoeringsmethoden.

Het restauratiedossier heeft zowel betrekking op de buitenschild, op het interieur, op de omgevingsaanleg, op de garage,

en beoogt een duurzaam herstel van het geheel. Het uitzicht van de woning en de garage wordt volledig terug gebracht naar de origineel uitgevoerde toestand in het jaar 1962. Er wordt niets aangebouwd, niet originele aanvulling zoals de bestaande carport, tuinhuis en uitbreiding achter de garage worden gedemonteerd.

Betonherstel

De structuur van de woning bestaat uit twee gewapende betonschalen. Een schaal beslaat het gehele dakvlak en de verticaal opgaande delen, al dan niet eveneens hellend. Door deze twee schalen wordt de basis van de woning gedefinieerd.

Als eerste werden twee boorkernen genomen die verder in het labo uitgetest werden. Dit vooronderzoek heeft uitgewezen dat de grootste schade voorkomt door een beschadiging aan de dakdichting en een te beperkte betondekking op de wapening, waardoor betonrot ontstaat. Kort komt het er op neer dat het gecarbonateerde beton wordt weggekapt tot achter de wapening. De wapening wordt goed beschermd en vervolgens wordt het geheel terug met beton aangevuld.

Herbestemming

Willy Van Der Meeren ontwierp alle vaste interieurelementen, gaande van kastenwanden, vrijstaande kasten, keukeninrichting, tot de open haard. De woning wordt herbestemd tot kantoorruimte, met minimale wijzigingen en maximaal behoud van originele materialen.

Foto's © ALLT

THEOLOGISCH EN PASTORAAL CENTRUM

Antwerpen (1968-70) – Arch. Paul Felix (1913-1981)

I.s.m. Hub Architects

Kort na de heroprichting van het bisdom Antwerpen in 1962 werd beslist een seminarie op te richten. De keuze viel op de bouw van een nieuw, modern gebouwencomplex op een terrein buiten het stadscentrum in de groene omgeving van het Middelheim- en Nachtegalenpark. In de vier paviljoenen met studentenkamers verbleven toen de seminaristen. Vandaag de dag is het Theologisch en Pastoraal centrum in Antwerpen een vormings-, kennis- en informatiecentrum van het bisdom Antwerpen. Het centrum is een interessante en belangrijke realisatie binnen het oeuvre van ingenieur-architect Paul Felix, een toonaangevende figuur in het Belgische architectuurlandschap van na de Tweede Wereldoorlog. In 2011 werden de gebouwen beschermd als monument omwille van de architectuurhistorische, artistieke en sociaal-culturele waarde.

Agora als hoeksteen van het campusmodel

Paul Felix ontwierp een gebouw dat op vlak van inplanting en organisatie radicaal afstand nam van de klassieke kloostertypologie en dat de grotere 'openheid' binnen de katholieke kerk bijna letterlijk verbeeldde. Voor de inplanting en de organisatie van het gebouwencomplex op de site ging in het bijzonder aandacht uit naar de inbreiding in het landschap en de aansluiting op de omgeving. Een centrale open ruimte, agora, waarbinnen het publieke leven zich dient te concentreren, ligt aan de basis van de organisatie van de site en vormde het hart van de campus. De verschillende volumes werden geclusterd rond deze agora en de ontsluiting van de respectievelijke gebouwen verloopt quasi uitsluitend via deze centrale ruimte. Elk gebouw heeft één toegang, die rechtsreeks uitgaat op de centrale binnenplaats. Ter hoogte van de studentenhuysvesting werd een secundaire centrale ruimte voorzien, ten einde de studenten wat privacy te verschaffen, die door middel van het landschap op de hoofdruimte betrokken werd.

De kerk vormt het zwaartepunt van de site en neemt steeds een voorname positie in binnen de verscheidene organigrammen. In de eerste axonometrieën neemt de kerk een centrale positie in en zijn de andere gebouwen in de richting van de kerk georiënteerd. Naarmate het ontwerp evolueert verhuist de kerk naar de

hoek van de site, aan het hoofd van de centrale buitenruimte en de toegang tot de site. In tegenstelling tot de andere gebouwen is de kerk niet rechtstreeks ontsloten op de centrale buitenruimte.

Materialiteit

Over de gehele site wordt een beperkt pallet aan materialen consequent aangewend volgens een systematiek die het type gebruik of de constructieve rol van het element als uitgangspunt neemt. Het architectuurontwerp van het Theologisch en Pastoraal centrum wordt gekenmerkt door soberheid en eerlijkheid. Naar materialiteit vertaalt zich dit in een beperkt materialenpalet en een zo groot mogelijke reductie van opsmuk en verhullende afwerking. Deze ontwerpmethodiek resulteert naast een grote leesbaarheid eveneens in een sterke samenhang tussen de individuele volumes. De materialen die gebruikt werden voor de constructie van het Theologisch en Pastoraal Centrum zijn over het algemeen goedkope materialen die in grote aantallen konden geproduceerd worden. Desalniettemin werden ze met veel aandacht en oog voor detail in het architectuurontwerp geïmplementeerd.

Foto's © Allt

WONING VAN DEN SCHRIECK

Herent (1962-65)

Arch. Jacques Dupuis (1914-1984) en Albert Bontridder (1921-2015)

i.s.m. Renotec en Beneens

We treffen hier een bungalow in pure jaren '60 stijl. Het betreft het grootste complex ooit van de iconische architecten Jacques Dupuis en Albert Bontridder. Arts Van Den Schrieck liet een villa bouwen op een vijf hectare groot terrein dat eerder eigendom was geweest van de Abdij Keizersberg. Het architecturaal concept staat integraal in teken van functionele doordachtheid, grandeur en luxe uitstraling. Lijnen, vlakken en perspectieven zijn consequent zuiver uitgezet en opgebouwd vanuit essenties zoals vergezicht, lichtinval en vloeiend doortrekken van ruimtes.

Historiek

Jacques Dupuis (1914-1984) behoorde tot de belangrijkste figuren van de Belgische architectuur in de tweede helft van de 20e eeuw. Albert Bontridder (1921-2015) was architect, dichter en architectuurcriticus. Hun werk wordt gekenmerkt door een speelse omgang met geometrische vormen. Ellipsen, driehoeken en cirkels verschijnen voortdurend in meubels, lampen en smeedwerk. Ze nemen hiermee afstand van de hardheid van het vooroorlogse modernisme en de fascistische kunststromingen.

De villa bestaat uit twee evenwijdige vleugels onder enkele hoge dakkappen, respectievelijk voor de dag- en nachtverblijven, met ertussen het smallere en lagere inkomgedeelte. De dakvolumes worden gekenmerkt door een dynamische, asymmetrische opbouw, die met name aan de tuinzijde overheersen. Het dynamische karakter wordt niet zozeer bepaald door insnijdingen in de volumetrie, maar des te meer door luifels en keermuren die ruime portieken vormen, scherp afgetekend tegen de gevelvlakken. Het gelijkvloers beslaat 500 m², de noordelijke helft volledig onderkelderd. Op twee slaapkamers na bevinden alle woonfuncties zich op één niveau.

Concept

1. Nieuwe ingrepen in geest van de globale visie
 - sfeerlicht
 - diagonale zichten
 - verhouding binnen / buiten
 - interieur verlengen naar buiten
 - kolommenstructuur
 - Expo '58 – Asplund / Aalto
 - organische vormen
 - contrasten
 - inspiraties

2. Gebouw bouwfysisch (visueel onzichtbaar) upgraden (isolatie surplus)
 - inblazen minerale wol
 - inspuiten PUR

3. Drie zones van dienstruimen worden als motor van de woning ingezet, samen met de restauratie van het waardevolle interieur
 - bureau
 - keuken
 - kelder verdieping (toekomstgericht)

